

TÉNYKÉP / REPORTS

A magyar kreatív fiatalok lakóhelyválasztási preferenciái és annak változása a COVID-19 fényében

Housing preferences of the Hungarian creative youth and its changes in the light of COVID-19 – results of a longitudinal focus group study

TEVELI-HORVÁTH DOROTTYA, VARGA VIRÁG

TEVELI-HORVÁTH Dorottya: tanársegéd, doktorandusz, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdaságföldrajz és Városfejlesztés Tanszék; 1093 Budapest, Fővám tér 8.; dorottya.teveli-horvath@uni-corvinus.hu; <https://orcid.org/0000-0001-7456-4771>

VARGA Virág: tanársegéd, doktorandusz, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdaságföldrajz és Városfejlesztés Tanszék; 1093 Budapest, Fővám tér 8.; virag.varga@uni-corvinus.hu; <https://orcid.org/0000-0002-4175-9991>

KULCSSZAVAK: kreatív osztály; lakóhelyválasztási preferenciák; COVID-19

ABSZTRAKT: Magyarországon különösen nagy terhet ró a vidéki térségekre - többek között - a kreatív fiatalok elvándorlása a fővárosba vagy a külföldi nagyvárosokba, hiszen a humántőke jelenléte és aktivitása jelentős hatással van a városok versenyképességére és rezilienciájára. Mindemellett látható, hogy a COVID-19 az elmúlt szűk két évben jelentősen átforgalmazta a lakóhelyi preferenciákat, és sok elemzés szerint a vidéki tér felértékelődését is hozta. Az elsősorban kvantitatív adatokat szintetizáló komplex mutatók és városrangsorok mellett fontos lehet az aktuális vonzó-taszító tényezők kvalitatív megismerése is.

Jelen kutatás célja, hogy – magyarországi ún. csapágy- és középvárosok fiatal, képzett munkaerővonzó potenciálját vizsgáló kvantitatív kutatások folytatásaként és kiegészítéseként – egy longitudinális kvalitatív vizsgálat keretében árnyalja a magyarországi kreatív fiatalok lakóhelyválasztási preferenciáit és azok változásait a COVID-19 hatására.

A kutatás empirikus részét nyolc fókuszcsoportos beszélgetés alapozta meg. A kutatás első szakaszában a szerzők 9 fő lakóhelyválasztási tényezőt azonosítottak, amelyek prioritási sorrendjét jelentősen megváltoztatta a COVID-19, illetve a követett kutatási résztvevők élethelyzetének változása (lakóhely, munkahely, tanulmányi státusz, családi állapot).

A vizsgálat eredményeként elmondható, hogy míg 2019-ben a vidékre (vissza)költözés sokak számára praktikus szempontok, például a felsőoktatás, munkahely és szociális élet adta kötöttségek miatt elérhetetlen volt, a 2021-es kutatási szakasz rávilágított arra, hogy a COVID-19 – ezáltal pedig a home office, a természeti környezet és a család felértékelődése – sok fiatalban katalizálta, felerősítette a vidékre költözés igényét, majd felgyorsította döntéseiket is.

A megkérdezett fiatalok vízióját tekintve elmondható, hogy szűk többségük vagy már Budapest agglomerációjába, illetve vidékre költözött, vagy egy évtizedes távlatban gondolkodik azon.

TEVELI-HORVÁTH, Dorottya: assistant lecturer, PhD-student, Department of Geography and Planning, Corvinus University of Budapest; Fővám tér 8., H-1093 Budapest, Hungary.; dorottya.teveli-horvath@uni-corvinus.hu; <https://orcid.org/0000-0001-7456-4771>

VARGA, Virág: assistant lecturer, PhD-student, Department of Geography and Planning, Corvinus University of Budapest; Fővám tér 8., H- 1093 Budapest, Hungary; virag.varga@uni-corvinus.hu; <https://orcid.org/0000-0002-4175-9991>

KEYWORDS: creative class; residential preferences; COVID-19

ABSTRACT: In Hungary, the emigration of creative young people to the capital or to large cities abroad is a particular challenge for rural areas. However, it can be seen that COVID-19 has significantly reshaped this trend over the past two years. These tendencies are particularly important to examine as the presence and economic activity of human capital has a significant impact on the competitiveness and resilience of cities. In addition to the complex indicators and city rankings synthesizing primarily quantitative data, it may also be important to gain a qualitative understanding of the current attractiveness and repulsion factors.

The aim of the paper is to nuance the choice of residential preferences of creative young people in Hungary and the changes in their motivations under the influence of COVID-19. A framework of a longitudinal qualitative study was used as a continuation and supplement of the previously conducted quantitative research of the authors, examining the young, highly qualified workforce attraction potential of Hungarian axial cities and middle-sized cities.

The empirical part of the research is based on eight focus groups, four of which were conducted in person in June 2019 and four more times in June 2021, with the same 23 young participants. In the first phase of the research, 9 main motivational factors had been identified for choosing a place of residence, whose order of priorities was significantly modified by COVID-19 and by the change in the life situation of the participants (place of residence, work, study status, marital status).

As a result of the study, it can be seen that while moving (back) to the countryside was still unavailable to many in 2019 due to practical constraints such as higher education, employment and social life, COVID-19 - and subsequent home office, the appreciation of the natural environment and the family - catalysed and accelerated the decision for many young people to move to the countryside. It should be noted that in the examined group, due to their age and change in status, a kind of value restructuring can be observed regardless of the pandemic.

Overall, the vast majority of young people interviewed for this research have either moved to the agglomeration of Budapest or to the countryside, or are thinking about changing residential location.

Bevezetés

Mivel a tudásgazdaság térnyerésével a magas fokú szakértelem, illetve a magas hozzáadott értékű munka növekvő aránya egyre fontosabbá válik a versenyképesség és gazdasági teljesítmény tekintetében, a városoknak sikerességükhöz képpessé kell válniuk egy olyan tudásbázis vonzására és megtartására, mely aztán a befektetések számára is vonzerőt jelent (Granovetter 1973; Bourdieu 1984; Putnam 1995; Florida 2002; Glaeser, Berry 2005).

A képzett és tehetséges csoportokért zajló versenyben a méretből adódó előnyök felértékelődnek, ami fokozza a térbeli koncentrációs folyamatokat. E tekintetben a kelet-közép-európai térségben a fővárosok és a vidék közötti külön-

ségek erősödtek az elmúlt két évtizedben, amit hazánkban tovább erősít a történelmi okokra is visszavezethető egyközpontú településszerkezet. Magyarországon a legnagyobb vidéki városoknak nem csak Budapest, hanem a külföldi városok erőteljes elszívó hatásával is szembesülnie kell.

A magyar vidék összetett problémakörének egyik kulcsponjtja tehát a demográfiai egyensúly megbomlása. A magyar települések jelentős részét sújtja a szelektív migráció jelensége (Lőcsey, Szalkai 2008; Kovách 2012; Váradi, Virág 2014; Csurgó, Légmán 2015), melynek keretében a képzett és ambiciózus fiatalok elvándorolnak, így a legtöbb települési hátrány koncentráltan jelentkezik (a vidéki városhálózat történeti jellemzőiről lásd részletesebben Csomós 2009, 2011). A helyi társadalom összetétele ezáltal kedvezőtlenebbé válik, a helyi vállalkozókészség és érdekérvényesítő képesség jelentősen csökken. A többközpontú fejlődés egyik meghatározó dimenziója lehet a tehetségek és képzett csoportok vonzása. Miként a policentrikus fejlődés célját és az agglomerációs előnyök fokozását szem előtt tartva, empirikus elemzése alapján több szerző is felhívta rá a figyelmet, hazánk sikerességének kulcskérdése lehet, hogy a vidéki térségek képesek lesznek-e érdemi súlyt, kellő fokú versenyképességet elérni (Salamin, Radvánszki, Nagy 2008; Salamin, Lengyel, Gutpintér 2016; Kocsis 2018; Salamin et al. 2014).

A tanulmány a város és a vidéki lakóhelyi preferenciák témakörével foglalkozik. Ezen belül célja feltárni, hogy a COVID-19 hatására hogyan alakulnak a képzett, ún. kreatív fiatalok lakóhelyi preferenciái. Ennek érdekében feldolgozásra került a COVID-19 járvány lakóhelyi preferenciákra gyakorolt hatásaival kapcsolatos hazai és külföldi irodalom, majd ezen munkák elemzéseinek összefüggéseit empirikusan egy longitudinális fókuszcsoportos vizsgálattal kíséreljük meg értelmezni és árnyalni.

Lakóhelyválasztási preferenciák és a COVID-19 azokra gyakorolt hatása

Kutatásunk koncepciója alapvetően három szakirodalmi csoporton nyugszik: a települési népességmegtartó és -vonzó képesség, a migrációkutatás, valamint a lakóhelyválasztási preferenciák irodalmán.

A *települések népességmegtartó és -vonzó képességét* több magyar szerző is kutatta (Tóth 1982; Bakos L.-né et al. 1985; Salánczi, Fekete 1985; Koltai 2005; Morvay, Rechnitzer, Fekete 2020), valamint az utóbbi időben divatosá váló városi versenyképességi rangsorok között is számos olyat találunk – például a *The Global Creativity Index* (tspace.library.utoronto.ca), a *Cultural and Creative Cities Monitor* (Montalto et al. 2017), vagy a *Millennial Cities Ranking* (nestpick.com) –, amelyek kifejezetten a fiatal tehetségek vonzására és megtartására fókuszálnak (Varga, Teveli-Horváth, Salamin 2020; Varga, Teveli-Horváth, Horzsa 2021). Érdemes kiemelni Lukovics, Vizi és Kézy (2018) kutatását is, akik a kvantitatív és kvalitatív módszerek ötvözésével vizsgálták dél-alföldi tehetségek körében, hogy milyen

jellemzőkkel bír egy általuk vonzónak leírt „biztonságos és egészséges” város. Ezekben kiemelt szerepet kapnak olyan tényezők, mint a munkahelyek és helyi gazdaság, a városok nemzetközisége és a társadalmi egyenlőség, a rekreációs lehetőségek, környezeti tényezők, közlekedés, az élet megfizethetősége, a digitalizáció mértéke, oktatás, egészségügy, közbiztonság, a helyi közösség, demográfiai adottságok, közműszolgáltatások, valamint a jövedelem szintje és egyenlőtlenségei, melyek mellett olyan alternatív tényezők is megjelennek, mint egy városban a gyalogos és kerékpáros közlekedés lehetősége (az ún. sétálhatóság és kerékpározhatóság) (Speck 2013). Tehát számos puha tényező jelenik meg a korábbi „hard”, alapvetően a gazdasági racionalitásra és hasznosságra alapuló szemlélet mellett és/vagy helyett (Kocsis 2015a,b; Hack-Handa, Kocsis 2018; Kocsis, Gere 2021; Kiss et al. 2003).

Az említett tényezők jelentős mozgatórugói lehetnek a munkaerő migrációjának egyes elméletek – mint pl. Ravenstein (1889) push-pull modellje – szerint. A migrációkutatás más képviselői szerint inkább a demográfiai gravitációként nevesített vonzerő (Stewart 1948) jelenik meg befolyásoló erőként, Alonso (1960) a neoklasszikus gazdaságelmélet alapján mint befektetési döntést közelítette meg a migrációt, Haug (2008) a kapcsolati háló migrációs döntésbefolyásoló szerepével foglalkozott, míg Németh és Lőrincz (2019) az életciklusesemények mentén ragadta meg a kérdést. Mindezek mellett fontos megemlíteni a migrációs döntések *place utility* (helyhasznosság-) alapú megközelítését, amelynek keretében megkülönböztetik a küldő és a (potenciális) célterület(ek) jellemzőinek hatásait, hiszen az elvándorlásra és a célhely kiválasztására vonatkozó döntést befolyásoló tényezők eltérhetnek egymástól (Sell, DeJong 1978). A migrációs döntés folyamatában ugyanis megkülönböztetjük a migrációs hajlandóságot és a letelepedés helyének kiválasztását (Wolpert 1965; Brown, Longbrake 1970).

A letelepedés helyének kiválasztása pedig szoros összefüggést mutat a *lakóhelyválasztási preferenciákkal*. A lakóhelyválasztással, lakhatási preferenciákkal foglalkozó korai vizsgálatok között akad, amely főként a szocioökonómiai és a -demográfiai változókra összpontosít, hangsúlyozva a háztartás, mint gazdaságilag racionális szereplő (lásd Littlewood, Munro 1997) gazdasági egyensúlyra törekvő voltát. Más vizsgálatok a strukturális perspektíva felől közelítenek (lásd Clark, Deurloo, Dieleman 1984; Kemeny 1981), a bérlői és tulajdonosi preferenciák közt húzódoó különbségeket kiemelve. Itt fontos megemlíteni a bérlő és tulajdonos társadalmak közti distinkciót (Kemeny 1981), mely alapján elmondható, hogy a magyar társadalom (angolszász mintához közelebb álló) individualista jellege és (a dél- és kelet-európai államokra is jellemző) családcentrikus – és ezáltal biztonságra törekvő – beállítódása miatt alapvetően a „lakástulajdonos-társadalmak” (Pichler-Milanovich 2010; Chelcea, Druta 2016); közé sorolható. Mindezt az Eurostat 2020-as adatai is alátámasztják, hazánkban a tulajdonos által lakott ingatlanok aránya 91,3%, mely jelentősen meghaladja a kelet-közép-európai (87%), nyugat-európai (67,6%), ill. az EU 27 (69,7%) átlagát. Népszerű megközelítés – mely

még napjainkban is tartja magát – az életciklus szerepét előtérbe állító elképzelés, amely egy háztartás tagjainak fontos életeseményeihez, a családméret bővüléséhez köti a lakóhelyválasztásban döntő tényezők változását (lásd Rossi 1955, 1980; Clark, Onaka 1983; Michaelson 1997; Lawton, Murphy, Redmond 2013).

A COVID-19 járvány következményeinek fényében különösen is fontos az elmúlt néhány évtizedben kibontakozó *ellenurbanizációs* diskurzus, amelyből érdemes kiemelni Cloke (1985), Paniagua (2008) és Skifter Andersen (2009) kutatásait, akik empirikus vizsgálataik segítségével az ellenurbanizáció legfontosabb motívációs tényezőit tárták fel. A három szerző fő eredményeit az 1. táblázat összegzi.

1. táblázat: A legfontosabb ellenurbanizációs motívációk
Main motivational factors influencing counter-urbanisation

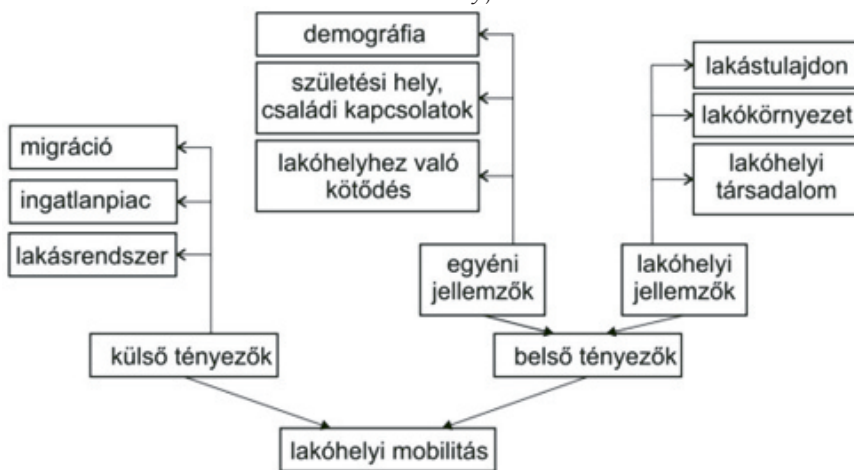
	Cloke (1985)	Paniagua (2008)	Skifter A. (2009)
Település minősége	+	+	
Munkaerőpiac	+	+	+
Ingatlanpiac	+		+
Helyi közösség	+	+	
Közlekedés elérhetősége	+		
Érzelmi kötődés, visszavágyódás		+	+

Forrás: Cloke (1985), Paniagua (2008) és Skifter Andersen (2009) alapján a szerzők szerkesztése

Az utóbbi évtizedben pedig az ún. *kreatív gazdaság* előretörésével (Egedy 2021), a fogyasztói kultúra erősödésével és a növekvő jóléttel párhuzamban Glaeser (2011) és Farkas (2016) szerint az életstílus válik egyre fontosabbá az emberek lakóhelyválasztási döntései során, mely magába foglalja az egyének vagy csoportok által elfogadott fogyasztás, tevékenységek, attitűdök, preferenciák és értékek mintázatait.

Ezzel párhuzamosan Tomay (2019) szerint a városmagokban már tapasztalható dzsentrifikáció a jövőben egyre inkább jellemzőbbé válhat a vidéki térségekben is. A *vidéki dzsentrifikáció* során „...a magas kulturális tőkével rendelkező középosztályi kreatív és szabadfoglalkozású értelmiségiek, 'úttörő dzsentrifikánsok', valamint a magasabb anyagi tőkével (magasabb jövedelemmel) rendelkező felső középosztályi, főként pénzügyi és műszaki területeken dolgozó dzsentrifikánsok...” találkozásai támogatják a vidéki térségek gazdasági-kulturális fejlődését (Tomay 2019, 58.). Szabó (2014) szerint a lakóhelyi mobilitást külső és belső tényezők határozzák meg. A külső tényezők között azonosítja a migrációt, az ingatlanpiacot és a lakásrendszert, míg belső tényezők között említi a demográfiai, családi, kötődési adottságokat (egyéni jellemzők), valamint a lakástulajdon, -környezet és a lakóhelyi társadalom adottságait (lakóhelyi jellemzők).

Az említett elméletek mindazonáltal nem számolnak az olyan rendkívüli események lakóhelyválasztási preferencia-módosító és migrációs mintázat-befo-

1. ábra: Lakóhelyi mobilitási tényezők
Residential mobility factors

Forrás: Szabó (2014) struktúrája alapján a szerzők szerkesztése

lyásoló szerepével, mint a COVID-19. Guglielminetti és szerzőtársai (2021) kutatása alapján Olaszországban a járványtól való félelem és a távmunka fellendülése jelentősen módosították a háztartások lakóhelyválasztási preferenciáit, mivel a lakók korábbi otthonai alkalmatlanná váltak új szükségleteik kielégítésére. Mindez növelte az ingatlanok iránti keresletet az országban, ahol a vándorlás az alacsonyabb népsűrűségű külvárosi és vidéki, családi házas területek irányába következett be. Ennek oka az e térségekben megtalálható ingatlanállomány jellemzőinek is betudható, hiszen Zarrabi és szerzőtársai (2021) szerint a COVID-19 felértékelte az otthon mentális egészséggel kapcsolatos karakterisztikáit, mint például a szobákba jutó természetes fény, a jó kilátás, a kellemes hanghatások és a nyílt vagy félig nyitott terek (terasz vagy udvar) megléte. Pagani és szerzőtársai (2021) rámutattak, hogy míg a járvány miatt átalakuló életmód hatására az otthonon belül megnövekedett az önreprezentációs tér iránti vágy, addig az alapvető szükségletek kielégítésére szolgáló helyek iránti igény csökkent. A távmunka térnyerése, a magány és a járványhelyzetből eredő pszichológiai problémák (Devaraj, Parel 2020), valamint a ház többi lakójával való kényszerű együttéléssel kapcsolatos nehézségek (Rogers, Power 2020) mellett a COVID-19 gazdasági hatásai is jelentős mobilitási tényezőként azonosíthatók, pl. munkanélküliség vagy más, a nemzetgazdaság bénulásából eredő gazdasági problémák (Conde-Ruiz 2020).

Magyar viszonylatban Szirmai (2021) szekunder adatsorok alapján tett kísérletet a járvány hatásainak megbecslésére. Szerinte a COVID-19 hatására a nagyvárosi környezet leértékelődésére, ezzel párhuzamosan az alacsonyabb beépítettségű, vidéki térségek felértékelődésére lehet számítani. Lennert (2020) a Balaton-környéki és északkelet-magyarországi térségek migrációs egyenlegének

javulását prognosztizálta, a fővárosi agglomerációk egyenleg romlása és a nagyvárosi központok egyenlegének stagnálása mellett. Lipták (2021) kérdőíves elemzésében a távmunkára való átállás jellemzőit az észak-magyarországi térség vonatkozásában értelmezi. Legfontosabb megállapítása, hogy a távmunka a térségben jellemzőbb volt a városias térségekben, valamint a többgyermekes családok esetében különösen sikeres megoldásnak bizonyult. Varjú és szerzőtársai (2020) a pandémiás helyzet alatti egyéni munkacélú személygépjármű-forgalom (és az ehhez kapcsolódó károsanyag-kibocsátás) csökkenésére hívták fel a figyelmet, mely összhangban áll a távmunka jelenségének széleskörű terjedésével, mindez pedig előrevetítheti a belvárosi tér felé irányuló kényszerű mobilitási igény visszaszorulását. Jóna (2020) a tágabban értelmezett lakókörnyezettel kapcsolatban a városi közösségi és zöldterületek fontosságát húzta alá a járványhelyzet alatt, a lakosság mozgási és rekreációs szükségletének kielégítésével összefüggésben. Czirfusz (2021), valamint Uzzoli és szerzőtársai (2021) kiemelik, hogy a COVID-19 járvánnyal összefüggő munkanélküliség részben tovább erősítette a hazai területi egyenlőtlenségeket, amely hatással lehet a lakóhelyválasztási preferenciák átalakulására is. A várostervezési formák átalakulásának elemzése kapcsán Salamin (2021) arra hívja fel a figyelmet, hogy a világjárvány az elmúlt évek jellemző trendjeivel szembefordulva olyan modernista várostervezési szemléletek megújulását hozhatja, amelyek ismét a fizikai elkülönülést, a funkciók elválasztását és erőteljesen az autós közlekedés kiszolgálását célozzák.

Az empirikus vizsgálat kutatási kérdései és módszertana

Jelen kutatás célja a magyarországi csapágy- és középvárosok fiatal, képzett munkaerő-vonzó potenciálját vizsgáló kvantitatív kutatásaink folytatásaként és kiegészítéseként (Varga, Teveli-Horváth, Salamin 2020; Varga, Teveli-Horváth, Horzsa 2021) egy longitudinális kvalitatív vizsgálat keretében hozzájárulni a magyarországi kreatív fiatalok lakóhelyválasztási preferenciáinak megismeréséhez és megértéséhez, illetve árnyalni ezek változásának képét magyar viszonylatban a COVID-19 hatásával összefüggésben.

A szakirodalomban megjelent, a COVID-19 társadalmi-gazdasági hatásaira vonatkozó megállapításokat egy átfogó fókuszcsoportos vizsgálat segítségével kíséreltük meg mélyebben értelmezni. Szerencsés körülménynek bizonyult, hogy a járvány kirobbanása előtt sor került már négy fókuszcsoportra, amit kereken két évvel később azonos összetételű csoporttal lehetett megismételni. Az empirikus kvalitatív vizsgálat során két kérdésre kerestük a választ:

- Melyek azok a vonzó és taszító tényezők, amelyek leginkább meghatározzák a fiatal, kreatív osztály lakóhelyválasztását? (2019-es kutatás)
- Hogyan változtak a vonzó és taszító tényezők a COVID-19 hatására, amelyek leginkább meghatározzák a fiatal, kreatív osztály lakóhelyválasztását? (2021-es kutatás)

A kreatív osztály definícióit tekintve jelentős eltérések láthatók. Jelen tanulmányban a kreatív osztály alatt Florida (2002) meghatározását értjük, amely szerint azok tartoznak a kreatív osztályhoz, akik a tudás és az innovatív ötletek alkalmazásával a problémamegoldásra és a magas hozzáadott érték létrehozására specializálódtak. Ez kiegészítendő a karsteni „yuppie”-definícióval (a *young urban professional* kifejezésből) (Karsten 2013), akik jellemzően egyedülálló (még nem házas), gyermektelen, fiatal és magasan képzett egyénekből állnak. Életükben előtérbe kerülnek a posztmaterális értékek, a környezetvédelem és a kreatív munkavégzés iránti igény, miközben munkahelyük gyakran nagy munkabírásukért igen magas jövedelemmel díjazza őket (Kocsis 2015a). Jelen kutatásban egy egzaktabb, könnyebben alkalmazható szempont alapján válogattuk a résztvevőket, hiszen a kreativitás kritériumaként az egyetemi diploma meglétét fogadtuk el.

Annak érdekében, hogy hozzájáruljunk a hazai, magasan képzett réteg lakóhelyválasztási preferenciáinak, motivációs tényezőinek és az ezekben bekövetkezett, COVID-19 hatására megvalósult változások megértéséhez, a kutatás keretében nyolc, egyenként 5-8 fős, kb. kétórás fókuszcsoportot valósítottunk meg. A fókuszcsoportok első ciklusa (4) 2019 júniusában, személyesen valósult meg 23 fiatal részvételével, majd 2021 júniusában a korábbi résztvevőinket utánkövetési céllal ismét felkerestük, és a vizsgálatot online módon ismételtük meg. A mintavétel hólabdamódszerrel történt. A fókuszcsoportos módszertan tervezésére Kitzinger (1994), Síklaki (2006), Vicsek (2006), Hennink (2014), Barbour (2017) és Ságvári (2020) munkái alapján került sor.

A kutatásban résztvevő kreatív fiatalok 1978-1994 között születtek, születési évük átlaga 1989, tehát két éve átlagosan 30, jelenleg átlagosan 32 évesek. 12 megyéből érkeztek az alábbi felosztásban: hatan kistélepülésről vagy kisvárosból (20 ezer fő alatt), tizenketten középvárosból (20-100 ezer fő között), öten pedig nagyvárosból (100 ezer fő felett). Iskolai végzettségüket tekintve – a kreativitást meghatározó – kritérium volt, hogy egyetemi diplomával rendelkezzenek. A résztvevők közül néhányan jelenleg is még doktori tanulmányokat folytatnak, valamint a műszaki, gazdasági, társadalomtudományi és egészségügyi területeken dolgoznak fiatal munkavállalóként az alábbi összetételben: 10 fő mérnökként (IT projektmenedzser, szoftverfejlesztő, településmérnök, építésmérnök), nyolc fő közgazdászként (tanácsadó, projektmenedzser, marketing-szakértő, rendezvényszervező, logisztikus), két fő orvosként, két fő társadalomtudósként (politológus, szociológus), valamint egy fő tervezőgrafikusként dolgozik.

A fókuszcsoportok tartalmát szöveges leiratokban rögzítettük, majd a fókuszcsoportok vezérfonala és a leiratok alapján egy címkerendszert hoztunk létre. A felcímkézett idézeteket táblázatos formában kategorizáltuk. A címkézés következtében azonosítottuk a kilenc lakóhelyválasztási preferenciát, amelyek változását a 2021-es adatfelvétel során kvantifikálva rögzítettük (minden résztvevő megadta, mely tényezők fontossága hogyan változott számára). Végül, a fókuszcsoportos vezérfonalak és az elemzéskor kialakult címkerendszer alapján elemeztük a fókuszcsoportos leiratok tartalmát.

Az első szakaszban (2019-ben) megismertük a kutatásban résztvevő, 25-35 év közötti, vidéken született diplomás fiatalok településükről alkotott képét és az ahhoz való attitűdjét, lakóhelyválasztási preferenciáikat, valamint azt, hogy hol és hogyan képzelik el jövőjüket. A második szakaszban (2021-ben) ismét felkerestük a résztvevőket, hogy a vizsgálati időszakra vonatkozóan feltárjuk a lakóhelyi, munkahelyi, családi, életmódbeli státuszukban és attitűdjükben bekövetkezett változásokat. A mintába került résztvevők közül nyolcan ideiglenes vagy állandó jelleggel lakóhelyet változtattak a COVID-19 pandémia alatt, köztük fele-fele arányban találhatunk más kerületbe, ill. vidékre vándorló résztvevőt.

A 2019-es fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetések során többek között projektív technikák (asszociáció, megszemélyesítés) segítségével igyekeztünk feltárni a résztvevők vidékről, konkrétan szülőtelepüléseikről alkotott képét.

A kutatási módszertan korlátai között megemlítendő, hogy a fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálatok ugyan nagyon sokféle kvalitatív tényezőket képesek feltárni, reprezentatív eredményt nem tudnak adni a teljes populációra nézve. Kiemelendő, hogy a minta nagysága csak érintőleges következtetések levonására alkalmas. Mindemellett az eredmények értelmezésének korlátja az is, hogy sok esetben nem azonosítható be egyértelműen, hogy a résztvevők által tapasztalt érték-átstrukturálódás az életciklus-változásaik természetes folyománya, avagy a COVID-19 velejárója.

Eredmények

Fiatalok percepciója a vidéki településekről 2019-ben

Fontos kiemelni, hogy jelen kutatásban „vidéknek” tekintünk minden olyan magyarországi területet, amely nem Budapest és nem Budapest szűken vett agglomerációja, beleértve a magyarországi törpetelepülésektől a megyei jogú városokig minden településtípust.

A vidékkel kapcsolatos asszociációknál a leggyakrabban említett fogalom az elvándorlás volt, ami jól mutatja a vidéket érintő, talán legjelentősebb kihívást. Emellett elmondható, hogy a résztvevők közül sokan említették a vidékben rejlő potenciál kihasználásának hiányát, mint legnagyobb veszteséget (pl. *„lehetőségeihez képest nagyon gyenge”, „kihasználatlan lehetőségek”*). A negatív fogalmak közül kiemelendő még a szegénység, valamint az alkoholizmus mint gyakran említett kihívások. Ezzel szemben már a 2019-es kutatásban számos pozitívum is említésre került, amelyek a 2021-es kutatásban – ahogy az a tanulmány későbbi fejezetében látható lesz – jelentősen felértékelődtek. Ilyenek voltak például a természeti környezet, a nyugodt, lassú vidéki élet, a család, és a helyi közösség fontossága és összetartó ereje. A helyi közösség erejére így utalt egy résztvevő: *“ha Pesten nem jön öt percig a busz, akkor már ideges vagyok, ott egy óráig nem jön, és ha lekéstem, akkor hazamegyek a Mamához, és megeszem egy kókuszcockát”*.

2. táblázat: A 2019-es fókuszcsoporthoz során kirajzolódó lakóhelyválasztási preferenciák a fókuszcsoporthoz tartozó tagjai körében
Residential preferences among focus group participants in 2019

Gazdasági élet Munkahelyek, gazdaság	Szolgáltatásigazgatóság Szolgáltatások és infrastruktúrális feltételeik	Alapfelszereltség Természeti környezet	Szubjektív jólét, hangulat Közösség, helyi identitás:
- Munka- és karrierlehetőségek széles választéka - Fizetés nagysága - Megfelelő munkakörnyezet, munkakörülmények - Távmunka, home office lehetősége	- Megfizethető, színvonalas termékek, szolgáltatások széles választéka - Színvonalas oktatás, nagy választékkal - Megfizethető ingatlanok - Azonnaliság, non-stop működés - Minőségi infrastruktúra	- Természeti szépségek - Egészséges környezet, jó levegő és vízminőség	- Barátok, család helyben való fellelhetősége - Hagyományörzés - Otthonosság érzése - Helyi hősök, helyi jó példáértékű személyek fontossága
	- Jelenlét kínálat színvonalas kulturális programokból	- Tiszta, rendezett utcák - Minőségi közterek - Kompaktság - Emberi lépték	- Közbiztonság - Anyagi és létbiztonság
	- Szociális, kulturális élet	- Épített környezet	- Biztonság
		- Közlekedés	- Tolerancia, nyitottság
		- Minőségi tömegközlekedés - Alacsony ingázási idő - Kompakt közlekedési rendszer, intermodalitás - Sétálhatóság, kerékpározhatóság	- Szabad gondolkodás, tájékozott, felvilágosult emberek - Intellektuális környezet - Multikulturális, nemzetközi környezet - Demográfiai sokszínűség, sok fiatal jelenléte - Pénzség

Forrás: a szerzők szerkesztése

költsége miatt. Külföldi tapasztalatok alapján a minőségi közterek, a város kompaktsága, továbbá az alternatív közlekedési lehetőségek (kerékpározhatóság, sétálhatóság) fontossága is markánsan megjelenő motívum volt.

A második tényezőcsoport a *szolgáltatási és infrastrukturális feltételeket*, valamint a város *kulturális, szociális életét* tömörítette. Itt dominánsan olyan – elsősorban a fővárosban jellemző – attribútumok jelentek meg pozitívumként, mint a pezsgő multikulturális környezet, a magaskultúra fellelhetősége, továbbá a megfizethető és színvonalas termékek, szolgáltatások széles választéka. A szolgáltatások elérhetőségének fontosságát így emelte ki egy résztvevő: *„hajnali kettőkor el lehet menni bevásárolni, értem, hogy ez kellemetlen rengeteg embernek, de amíg van, addig nagyon kényelmes, nekem ez pozitív”*. Erőteljesen kirajzolódott továbbá a minőségi alap-, közép- és felsőoktatási intézmények iránti igény, amely többé-kevésbé ellentmond a fókuszcsoportokban résztvevők életkori sajátosságaiból következő igényeknek. Fontos elemként jelent meg emellett a megfizethető lakhatás iránti vágy, amelyet a résztvevők egyértelmű jelzései alapján nem lehetséges kielégíteni a fővárosban.

A harmadik tényezőcsoportot a fellelhető *munkahelyek mennyiségével és minőségével* kapcsolatos preferenciák alkották, ahol a munka- és karrierlehetőségek széles választéka, az elérhető magas fizetés, a megfelelő munka- és környezet és munkakörülmények, továbbá a távmunka, illetve a home office lehetősége domborodott ki, mint leginkább meghatározó lakóhelyválasztási tényezők. A tényezőcsoportot nézve a fókuszcsoportokon elhangzottak alapján a vidék egyértelműen versenyképtelennek bizonyult 2019-ben a fővárossal szemben alacsonyabb fizetéseivel, szűkebb, az intenzív munkatapasztalat-szerzéshez elégtelen munkaerőpiaci lehetőségeivel és kevésbé kedvező munkakörülményeivel. Ahogy egy Budapesten élő nő fogalmazta meg: *„nem imponál, hogy egy helyen dolgozzak egész életemben”*. Érdekes megemlíteni, hogy 2019-ben, még a pandémia előtt egy Budapesten élő férfi részéről pontosan az az igény hangzott el, ami a COVID-19 hatására meg is valósult a távmunka tekintetében: *„jó lenne... heti két napot home office-olni, a többi nap bent lenni az irodában”*. A Budapesten rendelkezésre álló munkahelyek minőségével kapcsolatban az alábbiakat nyilatkozta egy a fővárosban élő férfi résztvevő: *„a lehetőségek nagyobbak Budapesten, de ez, hogy könnyen lehet váltani, nem is ragaszkodsz a cégedhez, kollégáidhoz, elveszi az érzést, hogy identitásod legyen – sokkal több a lehetőség, de nem kötődsz úgy emberekhez, munkahelyekhez”*.

Végezetül a negyedik tényezőcsoportba sorolható a *tolerancia és nyitottság, a biztonság*, továbbá a *közösség és helyi identitás* tárgyköre. Míg a szociális háló tekintetében a barátok, család helyben való fellelhetősége, a hagyományörzés, az ott-honosság érzése, valamint a helyi hősök, helyi jó példaértékű személyek fontossága a vidék, mint ideális letelepedési célpont pozitívumaira hívta fel a figyelmet, a tolerancia dimenziójában kirajzolódó, demográfiai szempontból színes, intellektuálisan pezsgő, nemzetközi környezetet leíró komponensek inkább a fővárosi lakhatás preferenciáját támasztották alá. A biztonság faktorát tekintve elmond-

ható, hogy míg az anyagi és létbiztonság a helyi gazdasági stabilitás miatt inkább nagyvárosi, budapesti lakóhelyválasztási tényező, addig a közbiztonság alapvetően inkább a vidéki léttel társítható.

A fókuszcsoportok 2019-es eredményei alapján mindezek mellett kiemelendő, hogy a tényezőcsoportok többsége a fókuszcsoportos diskurzusok során megközelítőleg egyenlő súllyal esett latba.

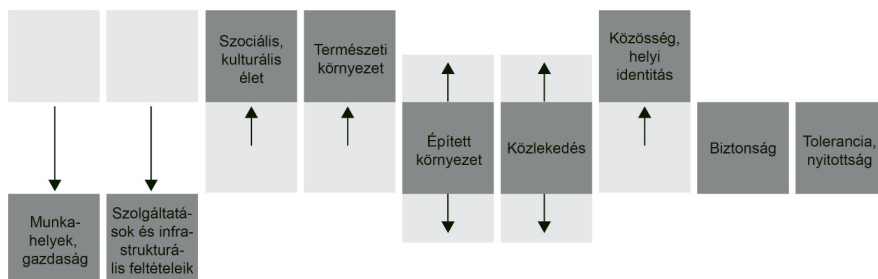
Lakóhelyválasztási preferenciák változása 2021-re

A 2021-ben lekérdezett fókuszcsoportok alapján az látható, hogy a 2019-ben azonosított tényezők prioritási sorrendjét jelentősen megváltoztatta a COVID-19, illetve a követett kutatási résztvevők élethelyzetének változása (lakóhely, munkahely, tanulmányi státusz, családi állapot) (3. ábra). A pandémia hatására minden résztvevő elmondása alapján egyértelműen felértékelődött a *természeti környezet*: a munka és magánélet közötti egyensúlyt biztosító szerepe, stresszoldó funkciója és egyéb, testi és mentális egészségre gyakorolt pozitív hatásai miatt – „*Nekem most pozitív lett a covid alatt: ahogy meg lett tiltva, hogy kimenjenek, mindenki ki akart menni, nagy tömegek voltak a természeti csodáknál.*”

Felértékelődött továbbá a közösség és a család szerepe – több résztvevő jelezte, hogy fontosabbá vált a szociális háló a lakóhelyválasztása szempontjából. Egy nő résztvevő elmondása szerint: „*Most azt érzem, hogy trendi lett önismerettel foglalkozni.*” Hasonlóan, egy Budapesten élő férfi emelte ki a kapcsolatok fontosságát: „*Szeretnék tudatosan több hangsúlyt fektetni a kapcsolatokra. Elhatároztam, hogy sokat fogok 2021-ben barátokkal találkozni.*”

Mindezzel párhuzamosan csökkent a *munkahely minőségének és a szolgáltatások elérhetőségének* fontossága. Az előbbit indokolhatja, hogy a COVID-19 időszakában a résztvevők elmondása alapján a karriertervek helyett előtérbe kerültek a szociális kapcsolatok. Az utóbbi oka pedig a digitalizáció, az online szolgáltatások

3. ábra: Lakóhelyválasztási preferenciák átstrukturálódása 2019–2021 között a vizsgálatba bevont 23 kreatív fiatal körében
Restructuring of residential preferences between 2019–2021 among 23 creative youth participating in the longitudinal focus group research

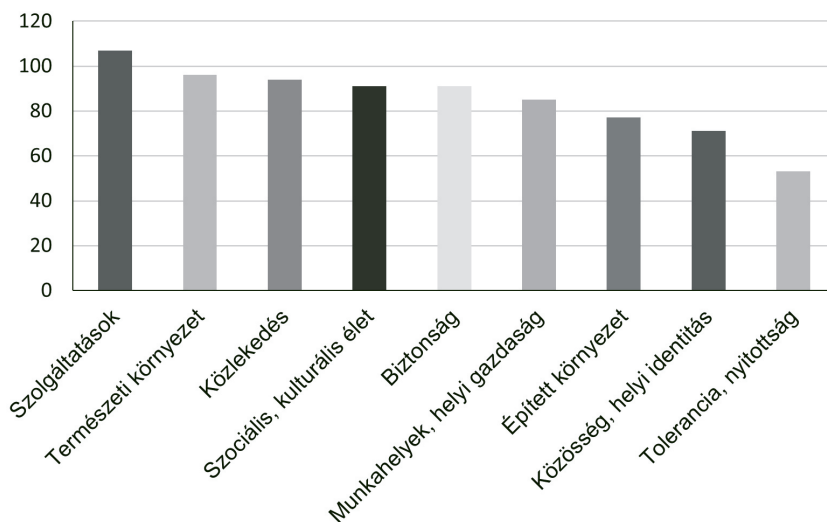
Forrás: a szerzők szerkesztése

és vásárlási lehetőségek térnyerése, valamint ezek igénybevételének otthonra korlátozódása lehet.

Az épített környezet és a közlekedés területén megoszlanak az eredmények: míg azok számára, akik a lezárások idejére és ezt követően is a nagyvárosban maradtak, felértékelődött a közlekedési elérhetőség; azok számára, akik vidékre költöztek, csökkent a közlekedés fontossága a távmunka térnyerésével, és ennek folyamánként az ingázási hajlandóság növekedésével. Ugyanígy az épített környezet fontossága a nagyvárosban maradók számára megnőtt, hiszen napjaik legnagyobb részét otthonukban kellett töltsék, így annak kényelme, minősége alapvetően befolyásolta életminőségüket; míg a vidékre költözők jelentősen nagyobb, nyitott, kertes élettereket is élvezhettek ez időszak alatt, így a lakás nagysága és egyéb fizikai attribútumai számukra kevésbé voltak meghatározók.

Mindezek ellenére a leginkább fontos lakóhelyválasztási szempont 2021-ben még mindig az elérhető szolgáltatások köre, melyet a természeti környezet és a közlekedés követ; míg a résztvevők rangsorolása alapján a legkevésbé fontos a tolerancia, a helyi közösség és az épített környezet (4. ábra).

4. ábra: Lakóhelyválasztási preferenciák prioritási sorrendje pontozás alapján, a megkérdezett 23 fiatal fókuszcsoporthoz tartozó résztvevő szerint 2021-ben
Priority of residential preferences among 23 creative youths participating in the longitudinal focus group research in 2021

Forrás: a szerzők szerkesztése

A jövőre vonatkozó tervek

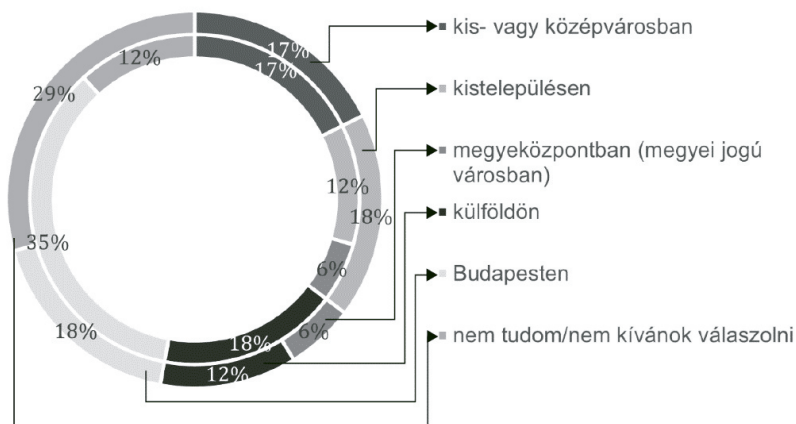
A 2019-es fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetések során a megkérdezett fiatalok számos olyan kilépési pontot azonosítottak, ahol az általános vidéki életpálya szerint a fiatalok elhagyják szülőtelepülésüket. Ilyen pontok például, amikor a gimnáziumi vagy egyetemi tanulmányokért hagyják el településüket, vagy később, amikor szakmailag és pénzügyileg kielégítő munkahelyek hiányában választják a fővárosi vagy a külföldi boldogulást. Így elmondható, hogy a hagyományos vonzó tényezők közül a színvonalas oktatás, a magas hozzáadott értékű munkalehetőségek és a kielégítő infrastruktúra emelhetők ki.

A hagyományos vonzó tényezők mellett azonban minden alkalommal felvetődtek puha tényezőkként megnevezhető elemek is, mint például a helyi közélet transzparenciája, illetve a helyi párbeszéd és bevonás megléte. A résztvevők elmondása szerint elengedhetetlen, hogy a helyi politikai-gazdasági döntéshozók hosszú távú stratégiákban tudjanak gondolkodni, és vonják be a tervezésbe a még helyben lévő érdekcsoportokat, köztük a fiatalokat. Elmondásuk szerint kiemelten kellene kezelni a meglévő civil, kisvállalkozói kezdeményezéseket (pl. mozi, közösségi iroda), ahogy egy résztvevő megfogalmazta: *„ha már van egy ötlet, legalább ne nyomd el”*.

A COVID-19 alatt lakóhelyet váltó résztvevők – a rangsorral ellentmondásos módon! – döntő többségükben az alapvetően kevésbé sűrűn lakott városi, ill. vidéki területek irányába vándoroltak, ahol a szolgáltatás-ellátottság és a közlekedési kapcsolatok megfelelő színvonala megkérdőjelezhető – mindez arra utalhat, hogy bár attitűdjeiket még nem írta felül a pandémiás tapasztalat, cselekedeteikben már komoly lenyomata van. Mindemellett elmondható, hogy amely résztvevő esetében a 2019-es vizsgálat alkalmával is megvolt a komoly vágy a költözésre, és ez 2021-re életciklus-változással is párosult, ott a COVID-19 migrációs katalizátor szerepet töltött be – a résztvevők szavai alapján meggyorsította, megkönnyítette a migrációs döntést. Azokban az esetekben azonban, ahol a résztvevő csak fontolgatta a vándorlást, és a vágy nem párosult életciklusváltással, vagy a résztvevő egyéb körülményeinek megváltozásával (pl. munkahelyváltás, fizikai vagy mentálhigiénés állapot megváltozása), ott a pandémia a költözésben nem játszott szerepet.

A hosszú távú letelepedési tervek tekintetében 2021-ben (5. ábra) a megkérdezettek számára a biztonságra törekvés vágya volt a leginkább markánsan jelenlevő motívum a beszélgetések során, ezt illusztrálja a következő idézet, amelyet egy jelenleg Budapesten élő férfi résztvevő fogalmazott meg: *„Pesten albertből albertbe, koliból koliba sokat költöztem – ha lesz családom, egyszer akarok elköltözni, de akkor nagyon. És ott is maradni.”* A hosszú távú budapesti vagy agglomerációs terveket sokak esetében felváltották a vidékre költözéssel kapcsolatos elképzelések. A home office általánossá válása sok fiatal számára lehetővé tette, hogy vidéki lakóhelyéről dolgozzon, így a megfelelő minőségű munkahelyek elérhetősége mint szempont indifferenssé vált. Ahogy egy kistelepülésre kiköltöző férfi résztvevő

5. ábra: A fókuszcsoportos résztvevők lakhatási tervei 5 (belső kör) és 20 éves (külső kör) távlatban
Living plans of the focus group participants in 5 and 20 years distance

Forrás: a szerzők szerkesztése

fogalmazta meg: „A városhoz köthető terveket elengedtem – mert sérülékeny dolgok, kérdéses, hogy mennyire stabilak –: fontosabbnak érzem, hogy amivel foglalkozom, stabil legyen, és nem olyan, ami könnyen lenullázódhat.” Mindezzel összhangban a megkérdezettek a lakhatásban hosszú távon egyértelműen a magántulajdont részesítik előnyben, továbbá mindenki számára fontos volt a zöld környezet – a legtöbben a családi házas konstrukciót preferálták. A budapesti saját lakással rendelkezők közt alapvetően a budapesti és agglomerációs preferált letelepedési helyszínek voltak dominánsak; míg a COVID-19 alatt vidékre költöztek új otthonuk iránt mutattak erősödő elköteleződést. A budapesti albérlettel rendelkezők közt megközelítőleg egyenlő arányban találhattunk Budapesttel és agglomerációjával, ill. vidékkel kapcsolatos terveket. Mindez a saját tulajdon „röghöz kötő” erejére mutat rá. A külföldre való költözést mint lehetőséget csak néhányan említették – azt is inkább, mint egy bizonytalan, de reményt keltő lehetőséget: „A párom édesapjái külföldön élnek. Minden beszélgetésen elhangzik, hogy menjünk ki. Mindig itt van a reményszál, hogy maradjunk... Nem tudom.”

Konklúzió

Kutatásunk kvalitatív adatgyűjtése azt igazolta, hogy a COVID-19 jelentősen felértékelte és katalizálta a fővárosból való kiköltözést – elsősorban azok körében, akik már korábban is fontolgatták azt.

Míg 2019-ben a város alapfelszereltsége, szolgáltatásokban való gazdagsága, a helyi gazdasági élet, valamint a lakosság és a városhasználók szubjektív jóléte és a város hangulata megközelítőleg hasonló fontosságú tényezőkként jelentek meg a

lakóhelyválasztásban, addig 2021-re a pandémia hatására jelentősen felértékelődött a természeti környezet, a helyi közösség és a szociális háló szerepe – feltételezhetően mindezek mentális egészségre gyakorolt pozitív hatásai miatt. A biztonságra törekvés vágyának markáns erősödése a lakóhelyválasztás és jövőtervezés tekintetében szintén a kutatás fontos eredménye – ez jól reflektál Kemény (1981) megállapítására, miszerint a magyarok az individualista, ám családcentrikus, ezáltal biztonságra törekvő „lakástulajdonos-társadalmak” közé sorolhatók.

Míg 2019-es fókuszcsoporthajaink lakóhelyválasztási preferenciákra vonatkozó eredményei megerősítik a hazai irodalomban sokak által kiemelt és kvantitatív kutatásaink során is hangsúlyozott (Varga, Teveli-Horváth, Salamin 2020; Varga, Teveli-Horváth, Horzsa 2021) puha tényezők vonzerejének szerepét (lásd Kocsis 2015a, b; Hack-Handa, Kocsis 2018; Kocsis, Gere 2021), valamint Glaeser (2011) életstílusalapú lakóhelyválasztási koncepcióját, addig a 2021-es fókuszcsoporthok alapján kirajzolódik Németh és Lőrincz (2019) életciklus-eseményekhez kapcsolódó migrációs modelljének igazolódása is.

A kutatás eredményei továbbá alátámasztják Guglielminetti és szerzőtársai (2021), valamint Zarrabi és szerzőtársai (2021) eredményeit az otthon mentálhigiénés új szerepeivel és funkcióival, valamint az ezek mentén történő, kevésbé beépített, alacsonyabb sűrűségű területek felé való migrációval kapcsolatban. Mindezek nyomán kutatásunk megállapításai összecsengenek továbbá Szirmai-nak (2021) a nagyvárosi lét COVID-19 kontextusában jelentkező árnyoldalait hangsúlyozó és a vidék felértékelődését prognosztizáló eredményeivel. Bár az átalakulások tartósságát illetően többen kételkedtek, mint ahányan meggyőződéssel állították, hogy hosszú távú változásokat hozott az életükbe a pandémia, mégis látható, hogy a kételkedők többsége inkább a tudatos életmód mellett való kitartásban volt bizonytalan. Azonban a távmunka megmaradása, a digitális vívmányok további fejlődése (mint pl. az önkormányzatok online kommunikációja és közszolgáltatás-biztosítása, lásd Baranyai, Barsi, Nárai 2020) és a vidéki szolgáltatások elérhetőségének javulása, valamint mindezek áldásos hatásaként a vidékre való kiköltözés mellett többen érveltek a kutatás résztvevői közül is. E tendencia mentén a vidék jövőjével kapcsolatos, 2019-ben még markánsan jelen levő pesszimista kép átalakulhat, és Lennert (2020) prognózisának megfelelően felértékelődhetnek azok a rurális területek, amelyek tudatosan építenek a COVID-19 mentén megjelent igényekre és jelenségekre.

Köszönetnyilvánítás

Szeretnénk köszönetet mondani konzulenseinknek, Kocsis János Balázsnak és Salamin Gézának, hogy értékes javaslataikkal támogatták a tanulmány megírását.

Irodalom

- Alonso, W. (1960): A Theory of the Urban Land Market. *Papers and Proceedings of the Regional Science Association*, 6., 149–157. <https://doi.org/c2zcbk>
- Bakos L.-né, Deák J.-né, Hárs P.-né, Tatár S.-né, Varga I.-né (1985): A szomszédos megyék középfokú vonzáskörzetébe tartozó települések Hajdú-Bihar megyei helyzete és népességmegtartó-képessége. *Területi Statisztika*, 3., 295–315.
- Baranyai N., Barsi B., Nárái M. (2020): Helyi önkormányzatok online kommunikációja a COVID-19 járvány idején Magyarországon. *Tér és Társadalom*, 3., 281–294. <https://doi.org/jts7>.
- Barbour, R. S. (2017): *Doing Focus Groups*. Sage, Thousand Oaks
- Bourdieu, P. (1989): Social space and symbolic power. *Sociological Theory*, 1., 14–25. <https://doi.org/fv5vnj>
- Brown, L. A., Horton, F. E., Wittick, R. I. (1970): On place utility and the normative allocation of intra-urban migrants. *Demography*, 2., 175–183. <https://doi.org/fsws4j>
- Chelcea, L., Druta, O. (2016): Zombie socialism and the rise of neoliberalism in post-socialist Central and Eastern Europe. *Eurasian Geography and Economics*, 4-5., 521–544. <https://doi.org/gmbg2v>
- Clark, W., Deurloo, M., Dieleman, F. (1984): Housing consumption and residential mobility. *Annals of the Association of American Geographers*, 1., 29–43. <https://doi.org/fkxsmx>
- Clark, W., Onaka, J. (1983): Life cycle and housing adjustment as explanations of residential mobility. *Urban Studies*, 1., 47–57. <https://doi.org/b6msxv>
- Cloke, P. (1985): Counterurbanisation: A rural perspective. *Geography*, 1., 13–23.
- Conde-Ruiz, J. I. (2020): *Informe sobre las medidas de protección a los colectivos vulnerables durante la crisis del Covid-19*. Fedea Policy Papers, Madrid
- Czirfusz M. (2021): A COVID-19-válság és a térbeli munkamegosztás változásai Magyarországon. *Területi Statisztika*, 3., 320–336. <https://doi.org/jts8>
- Csomós Gy. (2009): A regionális központok szerepének változása Magyarország városhálózatában a szabad királyi városoktól a NUTS régióközpontokig. *Tér és Társadalom*, 2., 97–111. <https://doi.org/czk6>
- Csomós Gy. (2011): A közép-európai régió nagyvárosainak gazdaságirányító szerepe. *Tér és Társadalom*, 3., 29–140. <https://doi.org/jts9>
- Csurgó B., Légmán A. (2015): Lokális közösség, megtartó közösség. *socio.hu*, 4., 50–66. <https://doi.org/jttb>
- Devaraj, S., Parel, P. C. (2020): Change in psychological distress in response to changes in residential mobility during COVID-19 pandemic: Evidence from the US. *SSRN*, 1–28. <https://doi.org/jttc>
- Egedy T. (2021): *A kreatív gazdaság városföldrajza a budapesti agglomeráció példáján*. Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Budapest
- Farkas J. (2016): Mindenki, aki idejön, meg akarja változtatni a falut – Migráció, közösség és vidékfejlesztés egy tolnai faluban. *Erdélyi Társadalom*, 1., 113–132.
- Florida, R. (2002): *The Rise of the Creative Class*. Revisited Basic Books, New York
- Glaeser, C., Berry, E. (2005): The divergence of human capital levels across cities. *Papers in Regional Science*, 3., 407–444. <https://doi.org/b9r6qv>
- Glaeser, E. (2011): *Triumph of the City. How Our Greatest Invention Makes Us Richer, Smarter, Greener, Healthier, and Happier*. Penguin Books, New York
- Granovetter, M. (1973): The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 6., 1360–1380. <https://doi.org/bxwqdn>
- Guglielminetti, E., Loberto, M., Zevi, G., Zizza, R. (2021): *Living on my own: The impact of the Covid-19 pandemic on housing preferences*. Banca D'Italia Eurosystem, Rome <https://doi.org/jttt>
- Hack-Handa J., Kocsis J. B. (2018): A lakóhelypreferenciák változásai és az Y generáció. In: Józsa L., Korcsmáros E., Seres Huszárk E. (szerk.): *A hatékony marketing*. EMOK 2018 Nemzetközi Tudományos Konferencia konferenciakötete. Selye János Egyetem, Komárno, 406–415.
- Haug, S. (2008): Migration networks and migration decision-making. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 4., 585–605. <https://doi.org/fqsr3h>
- Hennink, M. M. (2014): *Focus Group Discussions*. Oxford University Press, Oxford

- Jóna L. (2020): A COVID-19 járvány hatása a közösségi terek használatára és jövőjére. *Tér és Társadalom*, 3., 295–306. <https://doi.org/jttf>
- Karsten, L. (2013): From yuppies to yupps: Family gentrifiers consuming places and re-inventing cities, *Tijdschrift voor Economische en Sociale*, 2., 175–188.
- Kemeny, J. (1981): *The Myth of Home-ownership Private Versus Public Choices in Housing Tenure*. Routledge & Kegan Paul, London
- Kiss C., Nagy A., Salamin G., Sóvágó K., Rechnitzer J., Lados M., Grosz A., Barsi B., Edelényi B., Németh K. (2003): *A gazdasági térszerkezet vizsgálatát elősegítő új dimenziók illetve az ezzel kapcsolatos módszerek kutatása. (Kutatási Jelentés)*. VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Kht., Budapest
- Kitzinger, J. (1994): The methodology of focus groups: the importance of interaction between research participants. *Sociology of Health & Illness*, 1., 103–121. <https://doi.org/dchxt9>
- Kocsis J. B. (2015a): A nagyváros útjában: A helyi társadalmak átalakulása Budapest délnyugati agglomerációjában. In: Keszei A., Bögre Zs. (szerk.): *Hely, identitás, emlékezet*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 163–184.
- Kocsis J. B. (2015b): *Főutcák, üzletutcák. Megújulás és fejlesztés*. L'Harmattan Kiadó, Budapest
- Kocsis, J. B. (szerk.) (2018): *Helyi településfejlesztési fókuszú közszolgáltatások inkluzív faktorainak azonosítása. BM ŐKI KÖFOP-2.3.4-VEKOP-15-2016-00002 „Önkormányzati Fejlesztések Figyelemmel Kísérése II.” kutatás keretében készült kutatási jelentés*. BM, Budapest
- Kocsis J. B., Gere L. (2021): Okos város globális nézőpontból. *Századvég*, 1., 101–129.
- Koltai Z. (2005): A magyarországi városok versenyképességének lakossági megítélése. *Tér és Társadalom*, 3-4., 23–41. <https://doi.org/jttg>
- Kovács I. (2012): *A vidék az ezredfordulón*. Argumentum Kiadó, Budapest
- Lennert J. (2020): A távmunka széleskörű elterjedésének lehetséges hatása a magyarországi vándormozgalmi mintázatokra. *Tér és Társadalom*, 2., 178–182. <https://doi.org/jtth>
- Lawton, P., Murphy, E., Redmond, D. (2013): Residential preferences of the ‘creative class’? *Cities*, 31., 47–56. <https://doi.org/bcrk>
- Lipták K. (2021): Maradj otthon, dolgozz otthon! A koronavírus-járvány hatása a távmunkára Észak-Magyarországon. *Területi Statisztika*, 2., 153–169. <https://doi.org/jttj>
- Littlewood, A., Munro, M. (1997): Moving and improving: Strategies for attaining housing equilibrium. *Urban Studies*, 11., 1771–1787. <https://doi.org/c8tmq5>
- Lőcsei H., Szalkai G. (2008): Helyzeti és fejlettségi centrum-periféria relációk a hazai kistérségekben. *Területi Statisztika*, 3., 305–314.
- Lukovics M., Vizi N., Kézy B. (2018): Tehetségek vonzásának és megtartásának szempontjai a Dél-Alföldön. In: Lengyel I. (szerk.): *Térségek növekedése és fejlődése*. JATEPress, Szeged, 243–260.
- Michaelson, W. M. (1997): *Environmental Choice Human Behavior and Residential Satisfaction*. Oxford University Press, New York
- Montalto, V., Jorge Tacao Moura, C., Langedijk, S., Saisana, M. (2017): *The Cultural and Creative Cities Monitor*. Publications Office of the European Union, Luxembourg
- Morvay Sz., Rechnitzer J., Fekete D. (2020): Európa Kulturális Fővárosai Kelet-Közép-Európában. *Tér és Társadalom*, 1., 119–139. <https://doi.org/jttk>
- Németh B., Lőrincz L. (2019): Hálózati hatások a belföldi migrációban. *Szociológiai Szemle*, 1., 117–145.
- Pagani, A., Fritz, L., Hansmann, R., Kaufmann, V., Binder, C. R. (2021): How the first wave of COVID-19 in Switzerland affected residential preferences. *Cities & Health* <https://doi.org/jttm>
- Paniagua, A. (2008): Counterurbanisation and new social class in rural Spain: The environmental and rural dimension revisited. *Scottish Geographical Magazine*, 1., 1–18. <https://doi.org/dhckd7>
- Pichler-Milanovich, N. (2010): Urban housing markets in Central And Eastern Europe: Convergence, divergence or policy “collapse”. *European Journal of Housing Policy*, 2., 145–187. <https://doi.org/ctg2nt>
- Putnam, R. (1995): Bowling Alone: America’s Declining Social Capital. In: Lin, J., Mele, C. (eds.): *The Urban Sociology Reader*. Routledge, Abingdon <https://doi.org/c3mkk>
- Ravenstein, E. (1889): The laws of migration: Second paper. *Journal of the Royal Statistical Society*, 52., 241–305. <https://doi.org/dmjvbs>

- Rogers, D., Power, E. (2020): Housing policy and the COVID-19 pandemic: The importance of housing research during this health emergency. *International Journal of Housing Policy*, 20., 177–183. <https://doi.org/grjzmz2>
- Rossi, P. H. (1955): *Why Families Move. A Study in the Social Psychology of Urban Residential Mobility*. The Free Press, Glencoe
- Rossi, P. H. (1980). *Why Families Move*. Sage Publications, Thousand Oaks
- Ságvári B. (2020) Fókuszcsoport. In: Jakab A., Sebők M. (szerk): *Empirikus jogi kutatások*. Osiris Kiadó, Budapest, 409–432.
- Salamin G. (2021): A tervezés változó formái az új governance korában. A területi és várostervezés 21. századi európai átalakulási trendjei. *Századvég*, 1., 57–99.
- Salamin G., Kígyóssy G., Borbély M., Tafferner B., Szabó B., Tipold F., Péti M. (2014): Az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió és a 2005-ös Országos Területfejlesztési Konceptió érvényesítésének tapasztalatai. *Falu Város Régió*, 1., 5–24.
- Salamin G., Lengyel I., Gútpintér J. (2016): Regionális különbségek a gazdasági növekedésben Magyarországon. In: Palotai D., Virág B. (szerk.): *Versenyképesség és növekedés*. Magyar Nemzeti Bank, Budapest, 321–381.
- Salamin G., Radvánszki A., Nagy A. (2008): A magyar településhálózat helyzete. *Falu Város Régió*, 3., 6–26.
- Salánczi I., Fekete T. (1985): A településfejlesztés és a falusi népesség változásának összefüggései Győr-Sopron megyében. *Területi Statisztika*, 3., 331–342.
- Sell, R. R., Dejong, G. F. (1978): Toward a motivational theory of migration decision making. *Journal of Population: Behavioral, Social and Environmental Issues*, 1., 313–335. <https://doi.org/ctmvc7>
- Síklaki I. (2006): *Vélemények mélyén*. Kossuth Kiadó, Budapest
- Skifter Andersen, H. (2011): Explanations for long-distance counter-urban migration into fringe areas in Denmark. *Population, Space and Place*, 5., 627–641. <https://doi.org/b23snx>
- Speck, J. (2013): *Walkable City: How Downtown Can Save America, One Step at a Time*. North Point Press, New York
- Stewart, J. Q. (1948): Demographic gravitation: Evidence and application. *Sociometry*, 1–2., 31–58. <https://doi.org/cwqhkt>
- Szabó B. (2014): *Lakóhelyi mobilitás a poszt szocialista nagyvárosokban*. Földrajztudományi Központ, Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék, Budapest
- Szirmai V. (2021): Nagyvárosok a COVID-19 vírusjárvány idején. *Földrajzi Közlemények*, 1., 1–16. <https://doi.org/jttn>
- Tomay K. (2019): Az összekötő társadalmi tőke (újra)termelődésének terei – A városi és vidéki dzsentifikáció szerepe a vállalkozói és innovációs ökoszisztémákban. *Replika*, 111., 43–62. <https://doi.org/jtpp>
- Tóth K. (1982): Tények és érvek a Békés megyei községek népességmegtartó képességéről. *Területi Statisztika*, 1–2., 40–59.
- Uzzoli A., Kovács S. Zs., Páger B., Szabó T. (2021): A hazai COVID-19-járványhullámok területi különbségei. *Területi Statisztika*, 3., 291–319. <https://doi.org/jttq>
- Váradí M. M., Virág T. (2014): A térbeli kirekesztés változó mintái vidéki terekben. *Szociológiai Szemle*, 1., 89–113.
- Varga V., Teveli-Horváth D., Horzsa G. (2021): Magyar közép- és nagyvárosok versenyképességi tipológiája és humán tőkét vonzó potenciálja. *Földrajzi Közlemények*, 2., 135–153. <https://doi.org/jttr>
- Varga V., Teveli-Horváth D., Salamin G. (2020): A fiatal, képzett lakosságot vonzó potenciál a Budapest körüli csapágyvárosokban. *Területi Statisztika*, 2., 179–210. <https://doi.org/jtts>
- Varjú V., Farkas O., Farkas Z. J., Vér C. (2020): Az egyéni munkacélú személygépkocsi-közlekedés COVID-19 járvány következtében történő változásának néhány környezeti aspektusa Budapesten. *Tér és Társadalom*, 2., 183–188. <https://doi.org/jttv>
- Vicsek, L. (2006): *Fókuszcsoport*. Osiris Kiadó, Budapest
- Wolpert, J. (1965): Behavioral aspect of the decision to migrate. *Papers of the Regional Science Association*, 15., 159–169. <https://doi.org/cf262s>
- Zarrabi, M., Yazdanfar, S-A., Hosseini, S-B. (2021): COVID-19 and healthy home preferences: The case of apartment residents in Tehran. *Journal of Building Engineering*, 35., 1–9. <https://doi.org/gk7g6v>

Internetes források

<https://www.nestpick.com/millennial-city-ranking-2018/> (Letöltés: 2021. 11. 25.)

https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/80125/1/Florida%20et%20al_2011_Cretvity%20and%20Prosperity.pdf (Letöltés: 2021. 11. 25.)